

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Дмитрієва Дмитра Андрійовича на тему «Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні», представлену до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Донецького державного університету внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми

Проголошення в статті 35 Конституції України права на свободу світогляду та віросповідання, а також закріплення принципу відокремлення церкви від держави стали основою для формування адміністративно-правового статусу релігійних організацій. В умовах становлення України як розвинутої європейської держави та прагнення до швидкої євроінтеграції, на порядок денний поставлено низку проблем у сфері держави та релігії, без вирішення яких гарантування і реалізація прав та законних інтересів у цій галузі залишаться лише на рівні абстракцій.

Наразі одним із таких проблемних питань, яке постає як перед науковцями, так і перед органами влади, включаючи правоохоронні органи та суди, є належне правове регулювання адміністративно-правового статусу релігійних організацій як особливого виду об'єднань громадян. Це зумовлено, перш за все, тим, що з проголошенням незалежності України та ліквідацією адміністративно-командної системи радянської держави, яка проявляла відверту агресію щодо релігії, адміністративно-правове регулювання статусу релігійних організацій зазнало змін, зокрема, зменшились заборони та обмеження щодо їх діяльності.

Варто наголосити, що Україна, як поліконфесійна держава, спрямовує свої зусилля на створення оптимальних адміністративно-правових гарантій для діяльності всіх релігійних організацій. У зв'язку з цим, а також з метою підтримки релігійного та конфесійного різноманіття, сформувалася складна система цих інституцій, діяльність яких супроводжується виникненням антагонізмів і конфліктних ситуацій. Новими викликами для України стала збройна агресія, випадки використання релігії як підґрунтя для подальшого розколу в суспільстві, а також використання релігійних переконань для реалізації сепаратистських планів і дестабілізації політичної ситуації в країні,

що призводить до порушення прав релігійних громад на зміну їхньої підлеглості в канонічних та організаційних питаннях.

Більше того, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий на початку 1991 року, сьогодні вже не в змозі повністю та ефективно регулювати правовий статус релігійних організацій, а також їхні взаємини з органами державної влади, місцевого самоврядування та між собою.

Тому, як вірно зауважує здобувач, з розвитком воєнної, релігійної та суспільно-політичної ситуації в країні змінюється і ставлення громадськості до регулюючої функції держави в сфері державно-церковних відносин від мінімізації до визнання необхідності упорядкування інституційної діяльності як державних органів, так і релігійних організацій на основі партнерства, взаємодії з метою дотримання законодавства у сфері свободи совісті та віросповідання. Тому, вимоги сьогодення, недосконалість вітчизняного законодавства, яке регламентує функціонування релігійних організацій, недостатність теоретичних досліджень їх адміністративно-правового статусу та праксеологічних напрямів реалізації, а також сучасний стан реформування органів правопорядку, зокрема Національної поліції України, зумовлюють потребу поглибленого дослідження з урахуванням умов реальної війни та міжконфесійних конфліктів (с. 18 дисертації).

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження Дмитрієва Дмитра Андрійовича не викликає сумнівів як у науково-теоретичному, так і у практичному аспектах.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій Д. А. Дмитрієва відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Робота виконана у Донецькому державному університеті внутрішніх справ в рамках пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756 р), Тематики наукових досліджень і 19 науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), а також згідно з тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020–2024 роки

«Теоретичні та практичні проблеми державотворення, реформування права та правоохоронної системи в контексті євро інтеграційного вибору України» (№0120U105582)..

Основні положення дисертації опубліковано у восьми наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, чотири тези наукових доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах. Вони відображають наукову новизну обраної Д. А. Дмитрієвим теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Дисертація за характером і змістом розглянутих питань є одним із перших в Україні монографічних досліджень, в якому систематизовано існуючі теоретико-правові положення та отримано нові науково обґрунтовані результати, що у комплексі розв'язують проблему адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні та шляхи його забезпечення Національною поліцією України в сучасних умовах воєнного стану та міжрелігійних конфліктів. Автором сформульовано нові наукові положення спрямовані на розв'язання завдання і мають вагоме значення для подальшого розвитку адміністративного права та управління в органах і підрозділах Національної поліції.

Ціла низка результатів і висновків, які з них слідують, були отримані вперше і мають достатній ступінь наукової новизни, зокрема:

– сформульоване авторське визначення «релігійна організація» як добровільне, некомерційне об'єднання осіб, створене для задоволення своїх релігійних потреб, яке діє відповідно до свого статуту з виокремленням таких характерних для неї ознак як мета створення, некомерційний характер та добровільність об'єднання віруючих, а також отримання релігійної освіти та релігійного виховання;

– обґрунтовано, що в умовах забезпечення на всій території України уніфікованого застосування законодавства, назріла необхідність прийняття нового нормативно-правового акта у сфері свободи совісті, віросповідання й діяльності релігійних організацій, а саме закону України «Про релігійні організації», який забезпечить кожній людині повну свободу совісті, повноцінний правовий і соціальний статус церков (релігійних організацій) в умовах демократизації, становлення в Україні політичної нації, громадянського суспільства та правової держави, а також закріпить адміністративно-правовий статус, порядок та підстави створення, реєстрації, здійснення релігійними організаціями основної діяльності та діяльності, яка не відповідає основній меті;

– запропоновано процедуру утворення релігійної організації розглядати як різновид установчого провадження (реєстрація статуту релігійної

організації) з розподілом на послідовні стадії (підготовча, організаційна, реєстраційна) й дозвільного провадження (відкриття поточних рахунків релігійної організації в банківських установах; включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій);

– виділено та поетапно проаналізовано з внесенням пропозицій до законодавства України заходи адміністративного попередження та припинення що застосовує поліція для запобігання вчиненню правопорушень, забезпечення громадського порядку при проведенні масових публічних заходів релігійних організацій, а також застосування заходів відповідальності у разі порушення законодавства такими організаціями або їх членами.

Заслуговують на увагу й такі концептуальні положення, зокрема щодо аргументації важливості організаційних заходів забезпечення діяльності Національної поліції щодо охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів, зокрема в частині складання плану як системи взаємоузгоджених й скоординованих дій, що визначає розрахунок сил та засобів, порядок їх організації і тактику дій в звичайному або посиленому режимі, послідовність та строки виконання відповідними органами та підрозділами поліції заходів охорони правопорядку, попередження й припинення правопорушень. Такий документ включає в себе задачі та відповідальних виконавців, а також карту-схему (додатки до типового плану) розташування нарядів за допомогою використання можливостей штучного інтелекту.

Варто наголосити, що у роботі окреслені подальші напрями досліджень, а саме надано поняття адміністративно-правовий статус релігійної організації як системи адміністративно-правових характеристик добровільних, некомерційних об'єднань осіб, створених для задоволення своїх релігійних потреб, діючих відповідно до свого статуту, які визначають права та обов'язки, правосуб'єктність та гарантії функціонування, особливості адміністративно-правової відповідальності, взаємозв'язок із державою, громадськістю та іншими суб'єктами; здійснено класифікацію релігійних організацій на підставі різних адміністративно-правових критеріїв: конфесійної приналежності, території, на яку поширюється діяльність релігійної організації, організаційно-правовими формами, засадами членства та способами утворення, метою діяльності, складом засновників, органом реєстрації статуту (положення) релігійної організації; визначені теоретичні положення щодо розуміння процедури ліквідації релігійних організацій, що включає в себе, по-перше – норми права, які регулюють добровільний порядок ліквідації релігійного об'єднання та, по-друге – правові норми, що закріплюють процедуру ліквідації в судовому порядку як міру державного примусу.

Привертає увагу й інституційний підхід до системи органів виконавчої влади щодо взаємодії з релігійними об'єднаннями з розподілом на: а) не пов'язані органи – Кабінет Міністрів України (вищий орган), Міністерство

внутрішніх справ, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Міністерство оборони України та ін. (центральні органи); б) прямі виконавчі структури – Рада етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України; Рада з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України та Державної служби України з етнополітики та свободи совісті при Кабінеті Міністрів України; в) безпосередні виконавчі структури – структурні підрозділи у зв'язках з релігійними організаціями в різних органах місцевої влади (обласні військові державні адміністрації, територіальні громади; сільські, селищні, міські ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст).

Результати дисертаційного дослідження опубліковані у фахових виданнях України, а також представлені у вигляді доповідей на науково-практичних конференціях. Публікації повністю відповідають предмету дослідження і вирішують завдання, що були поставлені в дисертації. Отримані висновки й результати автора з відповідної тематики запропоновані до впровадження в ряді профільних закладів вищої освіти України. Таким чином, дисертаційне дослідження Дмитрієва Дмитра Андрійовича виконане на достатньому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист, відповідають всім вимогам щодо здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Дмитрієва Дмитра Андрійовича не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Подані пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження становлять: систематизовані статистичні матеріали про результати роботи Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, Ради етнонаціональних організацій України при Міністерстві культури та інформаційної політики України, Ради з питань співпраці з церквами та релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки України, Національної поліції України за 2016–2023 роки; зведені дані опитування 200 працівників Національної поліції України (патрульна поліція, превентивної діяльності), а також 570 громадян.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Використання методологічного підходу забезпечило обґрунтованість та достовірність результатів наукового пошуку, зокрема *історико-правовий* надав змогу розкрити особливості правового регулювання діяльності релігійних організацій; *логіко-семантичний* та *догматичний* – при тлумаченні юридичних категорій, за його допомогою поглиблено й уточнено понятійно-категоріальний апарат; *формально-логічний та моделювання* сприяли визначенню особливостей реалізації адміністративно-правового статусу релігійних організацій в умовах воєнного стану та міжрелігійних конфліктів, а саме утворення та ліквідація таких організацій, шляхи взаємодії їх з органами влади, особливості контрольно-наглядових повноважень за їх діяльністю; *системний* використовувався для визначення шляхів забезпечення реалізації права громадян на свободу віросповідання та місця Національної поліції України у такій діяльності; *структурний* – для аналізу діяльності органів і підрозділів Національної поліції щодо охорони громадського порядку під час проведення релігійних масових заходів та розроблення шляхів удосконалення в контексті предмету дослідження; *соціологічний* – застосовано під час анкетування поліцейських; *статистичний* – використано при аналізі статистичних матеріалів та опрацюванні результатів анкетування.

Методологічні підвалини дослідження забезпечили раціональне поєднання емпіричних та теоретичних методів. Адже перші є ефективними знаряддями отримання й підтвердження лише фактичної інформації (тобто такої, що пов'язана з конкретними ситуаціями, подіями, обставинами тощо). Для обґрунтування ж загальних положень чи висновків застосовано інструментарій теоретико-критичного аналізу, що базується на закономірних принципах побудови аргументаційних процедур. Тим самим окреслено принципівий характер висновків, який неможливо обґрунтувати виключно емпіричними спостереженнями діяльності релігійних організацій в Україні чи шляхом статистичних досліджень.

Проведене дослідження дозволило автору вирішити низку теоретичних та практичних проблем адміністративно-правового статусу релігійних організацій на основі національного законодавства й розробити науковообґрунтовані шляхи забезпечення їх діяльності Національною поліцією України.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

– законотворчій діяльності – при внесенні змін та доповнень до чинного законодавства України щодо правового регулювання релігійної

громади (зміни до ст. 3 Конституції України, п. 9 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», доповнення КУпАП ст. 188-58 «Порушення вимог законодавства про свободу совісті та релігійні організації»);

– науково-дослідній сфері – під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки адміністративного права (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 02.07.2024);

освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичних комплексів з адміністративного права (акт впровадження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 02.07.2024).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертаційна робота Д. А. Дмитрієва складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (192 найменування на 19 сторінках) та п'яти додатків на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 242 сторінки, із них основний текст дисертації – 183 сторінки.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне дослідження, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані й відбивають головну, на думку опонента, національно-правову ідею, а саме розвиток знання про процеси, що відбуваються в соціумі, які вимагають удосконалення правового забезпечення. Не є виключенням і національна правова площина, що становить матеріально-правову основу діяльності релігійних організацій на її теренах. Тому, реалізація громадянами права на свободу світогляду та віросповідання гарантується Конституцією України та включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Також громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації, зокрема, релігійні організації, для здійснення та захисту своїх прав і свобод та задоволення соціальних, культурних та інших інтересів

Проведене здобувачем дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами котрого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації, що розкривають зміст предмету дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані Дмитрієвим Дмитром Андрійовичем результати дисертаційного дослідження щодо адміністративно-правового статусу релігійних організацій в Україні та шляхи його забезпечення Національною поліцією України в сучасних умовах воєнного стану та міжрелігійних конфліктів рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень за даним напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу Д. А. Дмитрієва, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У дисертації містяться положення та наводяться дефініції, співвідношення яких потребує уточнення, зокрема співвідношення юридичних категорій «адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій» та «адміністративно-правові гарантії захисту прав релігійних організацій», «адміністративно-правовий статус релігійної організації» та «адміністративно-правовий статус релігійного об'єднання».

2. Розглядаючи специфіку адміністративно-правового статусу релігійних об'єднань, необхідно відмітити, що в науці та практиці відсутній однозначний підхід до вирішення питання про правовий статус релігійних об'єднань та їх місце в організації суспільства. Сьогодні немає загально визнаного визначення релігійного об'єднання. Виявлені характерні риси цього суб'єкта адміністративного права ускладнено тим, що зміст, який вкладається в поняття «релігійного об'єднання» в юридичній літературі, розуміється неоднозначно. Саме тому спостерігається ситуація, за якої поняття «релігійне об'єднання» має різне смислове навантаження залежно від ряду факторів, контексту роботи, особливостей авторського підходу до проблеми тощо.

Тому авторові бажано було б під час прилюдного захисту висловити свою точку зору з такого питання.

3. Хотілося б почути думку автора про місце Раду етнонаціональних організацій України утвореної при Президентові України в умовах сьогодення, позаяк до завдань якої віднесено вивчення релігійних процесів, що відбуваються у суспільстві. Варто наголосити, що особливо вагомим значення мала організаційна діяльність цієї Ради щодо реалізації процесу

отримання ТОМОСУ про автокефалію Української Православної Церкви та втілення його ідеї на національному рівні.

4. Додаткового аргументування потребує обрання дисертантом в якості пріоритетного критерію для дослідження видів адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій в Україні форми реалізації цих адміністративно-правових гарантій та формування змісту розділу третього дисертаційної роботи.

5. Викликає певне схвалення пропозиція автора що впровадження карти-схеми (додатки до типового плану) розташування нарядів здійснюються за допомогою використання штучного інтелекту (с. 189 дисертації). На картах-схемах наносяться зони та ділянки відповідальності; усі види нарядів; зони, які перекриваються нарядами; резерви; спостережники за обстановкою, органи управління силами та засобами; місця для розбору з правопорушниками; можливі шляхи евакуації громадян у разі загострення обстановки тощо. Водночас потребує додаткового пояснення практична складова такої пропозиції.

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Дмитрієва Дмитра Андрійовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Дмитрієва Дмитра Андрійовича на тему **«Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні»**, подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні адміністративно-правових задач в умовах чинного законодавства з визначенням шляхів розв'язання низки фундаментальних і прикладних завдань охорони прав і свобод громадян в Україні.

2. Дисертація Адміністративно-правовий статус релігійних організацій та роль Національної поліції України в його забезпеченні за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора

філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами), а її автор – **Дмитрієв Дмитро Андрійович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету,
доктор юридичних наук,
професор**

Михайло ВІХЛЯЄВ